

A 3017

T. 539
H. 3017

D p p e t u s

kust ja kuida tunda,

kas inimenne tõeste surnud,

wai mitte,

ja

mis siis tehha, kui temma pitkas minnes-
tusjes on, et ta jälle toibuks.

Wenne Rigi arstija, asjade Ullema kohto polest
Peterpurris 1819 aastal wäljaantud

ja

Rubbernemango kässo peäle makele ümberpantud
ja trükitud

1820 aastal

Trükitad

Riga-linnas Mälleri kirjadega.

ENSV TA
Kirjandusmuuseumi
Arhiivraamatukogu

35342

On se willets ja halle luggu jo saggedastegi juhtunud sündima, et inimess, kes pitkas minnessusjes olliwad, ja kedda teadmatta rahwas surmuks arwas, mahhamaeti, kui hing weel alles sees olli; sest et haigus neid nenda ärra olli wõitnud, et surmud näitsid ollewad. Et nifugust kardetawad õnnetusl feelda, on tarwis, et igga innimenne kedda teab, missuggused tähhed kedda ustawalt tõeks tewad, et hing inimessel lahfund.

§. I. Tähhed, mis ustawalt näitawad, et hing ihhust ärralahfund.

Muud ustawad tähte ep olle, kust selgeste teada, kas hing lahfund, kui et surmokehha hakkab wannaks minnema. Kui se on sündimas, siis lähheb

- 1) ihho karm tõistwisi, ja näitab hallikaid, sinnisid ja muste plekkisid.
- 2) Kõhhoallune paisub ja turdub üles;
- 3) suust ja ninnast jookseb haigwad õiswet;

- 4) nahk lähheb weddelaks, ja
- 5) peälisnahk festale.
- 6) Silmad on hallid ja tummedad, ja kui sõrmega peäle wa=utakse, jawad hauku ja kortsu.
- 7) Kehha lehkab furno lehka.

Rui innimenne tšifusse, wee = ehk kõhho=tõbbesse furnud: siis wõib tedda kolm päwa pärrast sedda julgeste mahhamatta, sest kes jesusgusse tõbbesse surreb, se on tõeste furnud. Agga kui kegi külgehakkawa sojatõbbesse, rõugesse, letesse ehk furgotõbbesse surreb: siis peab furnud kül weel mõnnest päwast seisma jama; õmmetigi selle wisiga, et tõbbi, mis temmal olnud, kellegi külge ei saaks hakkada, mispärrast tarwis ennast selle eest hoida, et temmasse mitte putuda.

S. 2. Kahtlassed tähhed, mis weel ei jõua tõeks tehha, et hing lahkunud.

Peäle sedda, mis sünsammas üllemal tähheks antud, kust tunda, kas innimenne tõeste furnud, nähtakse ka weel furnokehast sedda, mis nüüd tulleb nimmetada:

- 1) südda ja ellosoned ei ligu enam;
- 2) innimenne ei hinga mitte;

- 3) kõik tundminne on lõpnud ja ärratui-mund;
- 4) ihho soe on ärrakaddunud;
- 5) kehha, kõige omma ligetega, on ennast kangeks tõmbanud;
- 6) silmad on tummedaks läinud, egga wea silma terra ennaß kofko, egga sa pissemaks, kui walged silma paistab.
- 7) Allumenne lõug jäeb lahti, ja kehha tühjendab ennast mõnnikõrd alt;
- 8) kui aadrid läakse, ei tulle werd;
- 9) silmnäggo langeb ärra, ja
- 10) selja peäle lõwad sumised plekkid.

Rui furnokehha kül kõik need sünnatsed sünsammas üllemal nimmetud tähti näitab, agga kui temma weel mitte polle lehkamas; siis nende pärrast üksi, sedda weel ei sünni tõeks arwada, et innimenne tõeste furnud, ja hing temmast lahkunud olleks: sest et neist, kes minnestanud, sedda kül in ärrawõtnud, kes pitkneist lödud, ehk kel muud seddasarnast juhtunud, sedda ka nähtakse, et südda ei ligu, et nemmad ei hinga, et werd ei tulle kui aadrid läakse, et silmad hallid ja tummedad, et ihhu kül in, tuim, tundmata ja kange, ja et neil kõik need üllemal nimmetud tähhed jures on; agga et õmmetige sellegipärrast hing weel mittekõrd sees, ja neid ka saggedastegi jälle hinga wõetakse, kui kõik sedda diere katsu-

takse tehha, mis innimeste tartus teadmisest tundnud hea ollewad, ja sedda teggema õppetanud.

Test et se nenda on, sellepärast ei jona siis mitte nisuggused tähhed, kui weel lehkamist polle tunda, ei koggoniste sedda tõeks tehha, et innimenne õige surnud olleks; olgo siis, et temma sesuggust tõbbe olleks pöödenud, mis esimeses numbris nimmetud.

§. 3. Siid ja haigusse, kust mõnni- förd pitted minnestusse tullewad.

Pitted minnestusse tullewad mõnniförd siis, kui innimenne paljo werd ka-utanud; kui temma ränka wigga sanud, ehk kui temma rängaste harvatud; kui temma kaua tullises wallus olnud; ja naesterahwal siis, kui mahhatulleminne raske olnud; kui innimenne paljo ja sagedaste minnestab; kui temma kängeste õfendab ja kõht ühtaego lahti on; kui temma emmatõbbes, ehk kui tedda kofkofistakse, ehk alwatakse; kui temmal langerõbbi peäle tulleb; kui tedda rinnust abhistakse, ehk temmal lakkafõhha on; kui temma südda ülleliaste on lifumas olnud, olgo rõmo, wihha, kartusse, hirmo ehk ehmatusse pärrast; ehk et temma rängaste jowastanud olnud. Üsündinud, ja isirranis enneaega sündinud lapsed; innimesed, kes üppund; kes külma ehk rõssist ärrawõe-

tud; kes kuffumissaga ennast ärrapörrutanud; nenda kuida kõik naesterahwas ja lapsed üllepea, juhtuwad kõigeennamiste pitka minnestusse siise sattuma.

§. 4. Mis siis surnokehhaga peab tehtama, kui sesuggust tähte temmast polle leida, mis tunnistaks et hing tõeste lahfund.

Mi kaua kui surnokehha weel wannaks ei haffa minnema, on se ifka kahhe wahhel, kas hing lahfund wai mitte; egga tõhhi siis sellepärast tedda weel mitte mahhamatta, kui ehk ka weel kaueminne kui kolm päwa tulleks kanna-tada, waid selle wastõ tulleb nenda tehha:

- 1) Ei pea surnud sojast külma widama, egga peapatja, temma pea alt ärrawõetama, waid pead kergitama, ja tedda wähhemalt 24 tundi ligutamata temma sängi jätama.
- 2) Ei pea ei ninna egga su peäle kattet, egga lõua alla ramatud pantama.
- 3) Kui 24 tundi täis sanud, siis, kuis ial wõimalis tahhab olla, peab surnud tõise tuppa wima, kus parras soe on, ja mis heaste tulatud.
- 4) Surnokehha järrele tulleb tihti ja sagedaste wadata, kas ta tõistwisi on minnemas, ehk kas üht ehk tõist ello tähte olleks nähha sada.

§. 5. Táhhed kúst tunda, et weel píssut hinge sees on.

- 1) Kui úhhes ehk tõises rõhhas weel wáhe likumist tunnuksse ollewad, olge nüüd et filmi pilgutakse, mofke tõmmatakse, ehk et filmnäggo tõmmatakse, isiarra-nis siis, kui külna wet filmi pritsutakse, ehk kõrwa sisse küssendakse.
- 2) Kui filmaterra ennast kofkoveäb ja píssikeseks táhheb, kui küünlaga tuld temma ette tuakse, agga jälle laiakš lähheb, kui tuld árrawiakše.
- 3) Kui uddosulg, mis su peäle, ehk küünlatullokenne, mis su ette, ehk wessi, mis klasiga rinde peäle pannakse, li-guwad.
- 4) Kui palled hakkawad ello karwa sama, ja werd hakkab tullema, kui aadrid lastakse.
- 5) Kui haugud, mis filmamunnadesse járwad, kui sõrmega peäle wa-utati, jälle kerkiwad.
- 6) Kui allumenne löug, mis olli lahti já-nud, jälle kinnilähheb.

§. 6. Ülleüütsed õppetussed, kuida neid, kes pitkas minnestusses, jälle hinge wõtta.

Kui ehk ühtainustki neistsinnatsiit kuest táh-

tedest, mis praego nimmetud, furno jures náhtatse ollewad, siis:

- 1) peab kõik ülle temma kehha willasse ride ehk harjaga, esimest kergeste, pärast kõrwemaste, tedda õruma.
- 2) Salmiaki = piritust, ehk muud fange haifoga rohto, ehk kui sedda ep olle, ádikat, rivotud máddarõigast, ehk senepid temma ninna alla pannema.
- 3) Silmnáo, nenda kui ka rinte peäle, wet pritsutama.
- 4) Temma suhhu putke, ehk mu sefugguse nõuga, hinge puhkuma.
- 5) Soja ráttifuteja kehha seja andina, ehk tedda hopis soja linnade sisse máh-kima.
- 6) Kurku ja kurgu lagge sullega kõõdis-tama.
- 7) Ni pea kui hakkab hinge tõmbama, ja kui jo saab nelada, tulleb lusfikaga soja wet, mis jodawa = ehk mu winaga seggatud, temma suhhu lasta, ja
- 8) kui nenda náitab, et jälle peaks toibu-ma, kõhhe tohtrid kutsuda, kes omma tundmisse nõuga tedda táieste ülleai-tab.

S. 7. Järralissed öppetussed, kuida neid, kes pitkas minnestusses, jälle hinge wõtta.

1) Kes uppunud.

Senniks, kunni tohtrid sada, peab, ilma et häddalisk firestamist seäl jures tarwis olleks, truiste sesugguse furnoga nenda tehtama, kuida siinsammas allamal öppetakse.

1) Ei tõhhi innimest kes uppund, ei kogoniste wadi peäl walida; ei pea peäle ajada, egga kätte peäl ällitada.

2) Tedda peab kõhhe lähema majasse soja widama, ja pead kõrgelse, agga mitte katet silmnäo peäle pantama.

3) Tedda tulles kess tuppä panna, et kõigilt poolt temma jure sada.

4) Tedda peab ridest lahtiwõtma, ja küliti parrema külje peäle wõdisse pannema, nenda, et pea ja rinnad kõrgemal on, kui mu kehha,

5) Tedda peab sojendud tekkide ehk patjade kinnikatma; mõlemille pole peab pudelid, mis soja weega täidetud ja kinni korgitud, patjade wahhele pannema.

6) Kui kõik nenda tehtud; siis peab temma kehha tekki al soja willase rätikute ehk harjaga üruma: wahhel tedda tassaillikeste tõise pole peäle põrama, ja temma pihha wahhet, ja pihha = allusid kääga pehmeste üruma.

7) Kui se sindinud, siis tulles pisut hinge putse, pilliro ehk mu sesugguse riistapuga temma suhu puhkuda.

8) Agga kui tunnusse, et temma külje lund hakkawad kerkima; siis ei pea mitte ennam hinge sisse ajama, waid selle asemel rindu alt illespidi wähe trükima: aja pärrast wõib jälle hinge sisse puhkuda.

9) Rätikud ehk kääna tulles wee ehk jodama = wina sisse kasta; sedda pihku wõtta, sülla kõrgest piddada, ja sedda pigistada, nenda et tilk tilgalt sured tiigad rinte peäle ja süddamekõhta mahha tilguwad:

10) egga jõe ürumine willase ride ehk harjaga tekki al mitte seisima.

11) Kui tõrt, ehk muud seddasuggust parajad riista kääkõrwas; siis tulles sedda leige weega täita, ja innimest sisse tõsta, nenda et jallad ees kääwad. Kui temma werand tund sees olnud, siis tulles tedda wäljatõsta, ärrakuiwõtada, soja wõdi panna ja üruda kuida ennigi.

12) Wõib temmale ka soja pimaga, ehk soja weega, kuhhu sola sisse pantud, klisteri panna.

13) Minna alla tulles saggedaste kanged ädikad, ehk salmiakki = piritust panna, ja sellega temma otsäeddist, temma silma = ja kõrwataggu = sid, ja temma süddame = kõhta üruda.

Kui sedda kõik tehhes ja katsudes, ellusse-
põõrmisise lotust ühhest ehk tõisest tähhest peaks
antama, nenda kui: et ehk ihho pehmeks, ja
paiguti sojaks hakkaks minnema; ehk et rinnad
kerkimist, ja kehha wärristust peaks näitama;
et silmnäus tõmmutamist, ehk silma la-udest
pilkumist olleks tunda, ja kõhhus kollisemist
kuulda; ehk kui wimaks hakkaks kõhhatama, ja
tasja hinge tõmbama; siis peab tedda ni kawa
õruma, kunni silmad lahtilõeb, ja jõudu saab,
et wõib nelada.

14) Siis tulleb temmale hawalt lussikaga
soja tee-wet anda, kuhhu jodawad-ehk muud
wina jure kallatud.

15) Sedda mis-siin õppetud tehha ja pru-
kida, peab nelli, ehk weel peäle kuuski tundi
katsuma.

16) Laste parrast kes uppunud, tulleb sed-
da tähhentada ja heaks nõuks kita, et nende
wannemad neid ennest wähele sängi wõtta-
wad, sest et neile watumatele wannemite ihho
sõe seddasamma head teeb, mis õruminaegi.

2) Redda külma ärrawõtnud

sellega peab nenda tehtama:

1) tedda ei pea koggoniste ei soja tuppä,
ei ahjo jure, egga tullepaistele widama;

2) temma alla tulleb lund panna, nenda
et pea-kõht kõrgem on kui mu asse, ja tedda ül-

leülitse, pole külmra kõrguselt, lummega ärra-
matta, õmmetige nenda, et silmnäggo lahti
jääb. Kui lummi ärrasullab, tulleb tõist lund
alla ja peäle panna.

3) Kui lund polle sada; siis peab tedda
külma weega, kuhhu jäid sisse pantud õruma.

4) Sedda tehakse ni kawa, kunni kehha
hakkab sojaks, ja ihholikimed nõrgaks sama.

5) Siis tulleb tedda wodi panna, finni
katta ja tedda õruma, kuida uppunud innimes-
sega õppetud tehha.

6) Ranged adikat ehk piritust tulleb tem-
ma nimma alla panna, ja sullega, mis ellisse
kastetud, temma kuru ja kurgu lagge kõddis-
tada.

7) Wõib temmale ka soja klisteri panna,
ja kui lummi temma ihho pehmeks teinud, tem-
maga kõik sedda katsuda, mis nenda parrast õp-
petud, kes uppunud.

8) Ni pea kui haige jo saab nelada, peab
temma tee-wet jodawa-ehk mu winaga sama.

9) Parrast tulleb tuppä haaw hawalt so-
jemaks kütta, ehk haiged innimest tõise tuppä
wia, kus liga soja ep olle.

3) Redda rõssi ehk karmi ärrawõtnud.

Redda rõssi, karmi ehk wing ärrawõtnud,
ehk muud tõsjud ehk aurud ärralammatanud,
nendega tulleb nenda tehha.

1) Kui rõõsi, karm, wing, toõsub, aurud ehk muud sefuggused asjad innimest arravõt- nud, ehk tedda lammatanud; siis peab tedda kõhhe tule kätte wina, tedda ridest lahti wõtma, ja külma wet ja adikat temma peäle pritsutama.

2) Tedda tulleb püsti ajada, ja külma wet temma pea õtsast temma peäle wallada:

3) siis peab wiltse ride ehk harjaga tedda õruma:

4) kanged adikad ehk salmiaki = piritust temma ninna alla pannema, ja temmaga kõik sedda teggema, mis sellega tehakse, kes up- pund.

4) Kes arrakägistud, ehk eennast
arraponud

sellega peab sedda wisi tehtama:

1) Kõit tulleb kõhhe mahhaleigata, ja kaela umbert kõit arrawõtta.

2) Innimest peab kõhhe ridest lahti wõt- ma, ja tedda willusse pannema, nenda et pea ja rinnad kõrgemal on, kui mu kehha.

3) Rättikuid tulleb adika, wina ehk elli sisse kasta ja temma kaela umber panna.

4) Kõest tulleb kaks tassit tait werd lasta, kui temma täis innimenne on; ja

5) ihhud õruda; külma wet temma peäle pritsutada; adikad ja piritust temma ninna alla panna, ja temmaga kõik tehha, mis uppund innimessega tehakse.

5) Kõdda pitkne mahhalõnud,
sedda tulleb

1) tule kões ridest lahtiwõtta, ja külma wet temma peäle wallada;

2) rinte peäle adikad ja wet ripputada;

3) rättikuid külma wee ja adika sisse kasta, ja temma pea peäle panna.

4) Temma ihhu peab harjaga õruma; piritust ja adikat temma ninna alla pannema, ja kõikwiddi temmaga nenda kui uppund inni- messesega teggema.

6) Kui ränk hoop, ehk kuffuminne innimest nenda arrapõrrutanud, et
pitka minnestusse jääb,

siis tulleb sedda tehha:

1) Rätti tulleb külma wee sisse kasta ja temma pea peäle panna.

2) Adikad ja külma wet tulleb silmi prit- sutada.

3) Rõhhad, mis wigga sanud peab soja weega, kuhhu ühhe wõrt adikad ja wina jure kallatud, pessema.

4) Peab temmale¹ klisteri soja wee, elli ja solaga pannema.

5) Kui paljo werd polle ka = utud, siis wõib täiel innimesel kaks tassi tait werd lasta; ja

6) kanged adikad ja piritust ninna alla panna.

Omnetige tulleb sedda kinnitada, et kui aifuggused omnetusfed juhtuwad sündima, et siis wiimata tohtrid tarwis appi kutsuda.